

Ernest Mandel: Tito och den jugoslaviska revolutionen. (Bakgrunden till splittringen mellan Tito och Stalin.)

[Ur Intercontinental Press, 31 mars 1980. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Tito är den sista levande representanten för den första generation av stalinistiska ledare som uppstod ur den kommunistiska rörelsen från tiden före stalinismen. Det var en generation som genomlevde rörelsens omvandling från en kommunistisk international som stödde ett program för och förhoppningar om en socialistisk världsrevolution, till kommunistpartier vars roll inskränkts till att vara verktyg för Kremls diplomati. Tito uttryckte och införlivade denna generations alla plågsamma motsättningar.

Han var verkligen tillgiven kommunismens sak, som han förstod den. Han ville erövra den politiska makten i sitt land genom att störta borgarklassens makt. Men på samma gång var han fanatisk trogen Sovjetunionens ledarskap, som han likställde med den internationella kommunismen. Denna olösliga motsättning ledde till dubbelhet och cynism.

När Stalin mördade ledningen för det av fraktionsstrider präglade jugoslaviska kommunistpartiet, accepterade Tito det ledarskap som Stalin erbjöd honom för att åter bygga upp partiet. Priset för denna gåva var att han tyst godkände mordet på flera av sina närmaste kamrater i Sovjetunionen, några av den jugoslaviska kommunismens mest välrenommerade personer, som det jugoslaviska kommunistpartiets tidigare generalsekreterare, Milan Gorkić.

Den jugoslaviska motståndsrörelsen

Men Tito blev varken en tjänstvillig hantlangare eller någon som bara utförde order från Kreml. När Jugoslavien 1941 invaderades av de tyska och italienska imperialistiska arméerna, utnyttjade Tito den kungliga borgerliga statens långt gångna förfall, småbourgeoisins politiska förvirring, och de avancerade arbetarnas och studenternas önskan att göra sig av med torterarna som hade infört en barbarisk superexploatering i deras land. Han inledde ett massivt, antiimperialistiskt uppror som utvecklades till en sannsaga.

Det som började som ett väpnat motstånd av några tusen kommunister blev efter flera års heroiska strider mot världens mäktigaste armé ett uppror med mer än 300.000 partisaner. Hela det arbetande folket var inblandat. Trots det obestridliga byråkratiska manipulerandet och den demagogiska användningen av en tygellös nationalism, blev befrielsekriget klasskaraktär allt tydligare.

Det antiimperialistiska upproret var på samma gång ett inbördeskrig som splittrade varenda stad och by i två oförsonliga läger: den utsugande klassens läger och de utsugnas läger.

På så sätt blev Tito och det jugoslaviska kommunistpartiet de enda i hela det ockuperade Europa som slutförde det som borde ha varit varje kommunist och revolutionär marxists uppgift: att omvandla massornas motståndsrörelse mot det förtryck och den superexploatering som de imperialistiska ockupanterna hade infört, till en verkligt socialistisk revolution, och krossa borgarklassens klassmakt, privata ägande och stat.

Stalin missade inte detta faktum. Han kritiserade hårt att den jugoslaviska partisanarmén bildade

proletära brigader. Han kritiserade arméns omfattande rekrytering av italienska, tyska, bulgariska och ungerska krigsfångar och desertörer. Han förebrådde Tito för att hans ”extremistiska” politik äventyrade alliansen med de brittiska och amerikanska imperialisterna.

Stalin minskade den materiella hjälpen till de jugoslaviska partisanerna till ett minimum. Han försökte stärka oppositionen inom den jugoslaviska ledningen som var mest lojal mot Kreml.

För att hjälpa Roosevelt och Churchill tvingade Stalin Tito att gå med på en tillfällig politisk kompromiss, och acceptera borgerliga ministrar i en koalitionsregering. Stalin tvingade också Tito att gå med på en folkomröstning i frågan om monarkin.

Inget av detta fungerade. Inbördeskriget var för hårt, massmobiliseringarna för breda och partisanernas revolutionära dynamik alltför gedigen för att tillåta ett återupprättande av den borgerliga samhällsordningen. Efter folkomröstningen 1945 sopades det som återstod av den borgerliga staten åt sidan. Det kapitalistiska ägandet avskaffades snabbt. Den socialistiska revolutionen segrade i Jugoslavien. Det upprättades en byråkratiskt deformerad arbetarstat i landet.

Den framgångsrika oppositionen mot Stalin

Av detta skäl blev det oundvikligt med en konflikt med den sovjetiska byråkratin. Som vanligt tänkte Stalin på ett enda sätt. Ett kommunistiskt parti som undkom Kremels kontroll var, även om dess ideologi och metoder var stalinistiska, en öppen spricka i hela den byråkratiska fästningen. Det var en spricka genom vilken alla möjliga sorters ”monster” skulle smyga sig in. Alltså måste man ta itu med och eliminera kättaren. I detta syfte skapades Kominform.* Och 1948 ägde uteslutningen rum.

Men eftersom Tito och de jugoslaviska kommunisterna själva hade statsmakten, så hade de en materiell bas som gjorde det möjligt för dem att göra ett framgångsrikt motstånd. De blev de första framgångsrika motståndarna mot Stalin, inte bara på teorins område utan också på maktnivå.

Trots den ekonomiska blockaden, trots försök att anstifta upprorsrörelser och till och med mordförsök, och trots anhopningen av sovjetiska trupper vid den jugoslaviska gränsen, kröntes det andra jugoslaviska motståndet precis som det första med framgång.

När Chrusjtjov 1955 landade på flygplatsen i Belgrad och offentligt bad om ursäkt för den sju år långa kampanj av förolämpningar och förtal mot Tito som hade iscensatts av den enorma propagandaapparaten i Moskva, gav han de gamla jugoslaviska kommunistledarna ett rättfärdigande och en politisk seger som aldrig tidigare hade skådats i den sovjetiska historien.

För att på ett framgångsrikt sätt organisera sitt motstånd mot Stalin – som var i högsta grad progressivt och på sätt och vis officiellt inledde stalinismens kris – tvingades Tito och hans medarbetare utveckla både största möjliga folkliga bas och en teoretisk och politisk grund för motståndet som gick utöver den tillfälliga situationen. För detta syfte upphävde de den tidigare tvångskollektiviseringen av jordbruket och antog ett system av arbetarsjälvstyre.

* *Komintern* – den Kommunistiska (eller Tredje) internationalen – organiserades under Lenins ledning som revolutionär efterträdare till Andra internationalen. Stalin upplöste 1943 Komintern som en välvillig gest mot sina imperialistiska allierade under Andra världskriget. *Kominform* – Kommunistiska informationsbyrån – grundades i september 1947.

Den jugoslaviska kommunismen kännetecknades av parollen: ”Fabrikerna till arbetarna, jorden till bönderna.”

(Tito viskar till sovjetledaren Nikita Chrusjtjov under dennes sista besök i Jugoslavien 1963.)

De jugoslaviska arbetarnas självstyre

Det jugoslaviska systemet med arbetarsjälvstyre är ett slående exempel på hur den socialistiska revolutionen i historisk skala har en tendens till långsiktig självkritik. Denna benägenhet förut-sades på ett profetiskt sätt av Marx i sitt förord till *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*. Det jugoslaviska systemet utgör en korrigerande av det byråkratiska ledningssystem som befästes i Sovjetunionen under den stalinistiska diktaturen. Men det utgör bara en delvis korrigerande.

För det första tilldelades det uppifrån, av en del av byråkratin själv. De på varandra följande förändringarna och omvandlingarna av systemet var i grund och botten resultatet av initiativ uppifrån, även om det fanns ett alltmer uttalat samspel mellan dessa initiativ och rörelser inom arbetarklassen.

Dessutom innehöll systemet en grundläggande motsättning. Självstyre som bara begränsas till det ekonomiska området, och i grunden fortfarande är begränsat till enstaka företag, förlorar större delen av sin potential, eftersom monopolet över den politiska makten fortfarande är i händerna på det jugoslaviska kommunistpartiet. Byråkratin blir försvagad på ekonomisk nivå, men kan på så sätt få hämnd på politisk nivå.

Enligt en avhandling av Edvard Kardelj, Titos främste teoretiker, är politiska partier ”i grund och botten” oförenliga med ett system för självstyre. Det är inget annat än en urskuldande spets-fundighet för att rättfärdiga ”enpartiregimen”, även om det heter Jugoslaviens kommunistiska förbund och inte parti.

De jugoslaviska erfarenheterna bekräftar med ett negativt exempel Fjärde internationalens teser. Om inte den verkliga politiska makten ligger i händerna på demokratiskt valda arbetarråd kan inte arbetarklassen utöva någon verklig ekonomisk eller politisk makt. Utan ett flerpartisystem och utan verkliga demokratiska rättigheter för alla arbetande människor kan arbetarråden inte få någon verklig makt.

Framsteg och begränsningar

Även på ekonomisk nivå blir det jugoslaviska självstyrets begränsningar snabbt uppenbara. Med tanke på produktivkrafternas nuvarande utvecklingsnivå finns det ett oundvikligt behov att centralisera de ekonomiska besluten. Men de jugoslaviska ledarna avvisar en demokratisk och medveten centralisering med hjälp av en kongress för arbetarråd, som på ett effektivt sätt skulle kunna utöva den yttersta makten. Det vill säga, de avvisar att självstyret ska uttryckas på den nivå där besluten kan tas på ett effektivt och giltigt sätt.

De avvisar det inte utifrån någon renlärig konsekvens, utan därför att de i egenskap av en del av byråkratin till varje pris vill förhindra den beslutande makten från att hamna i arbetarklassens händer. Uppsplittringen av arbetarklassen är en förutsättning för att makten ska ligga kvar i byråkratins händer.

Den centralisering de förhindrar i toppen visar sig därför mer eller mindre spontant på nytt i botten – via marknaden och konkurrens. Det jugoslaviska självstyret införlivade alltmer myten om ”marknadssocialism”, med alla dess uppenbara ekonomiska, politiska och sociala motsättningar. Krisen 1968-1972 drog under en period fram dessa motsättningar i förgrunden, speciellt i en verklig ”explosion” av massarbetslöshet och social ojämlikhet och en återgång till primitiv kapitalackumulation i den socialiserade ekonomins porer.

Trots att det jugoslaviska självstyret har skapats av byråkratin och är fångat i tusentals brister och motsättningar, så är det icke desto mindre ett steg framåt jämfört med det byråkratiska ledningssystem som infördes i Sovjetunionen under Stalin och omplanterades därifrån till de flesta arbetarstaterna.

Dess största fördel är att det ger arbetarklassen en kvalitativt större marginal för självförsvar. Antalet strejker, arbetarnas motstånd och arbetardemokratis omfattning är kvalitativt större i Jugoslavien än i alla de andra arbetarstaterna.

Denna marginal är givetvis långt ifrån tillräcklig. Det finns ett fortsatt politiskt förtryck mot oppositionella tendenser, inklusive marxistiska och kommunistiska. Förtrycket används ofta för att på ett cyniskt sätt förneka just principerna om självstyre, vilket till exempel var fallet med förtrycket mot de marxistiska filosofiprofessorerna på universitetet i Belgrad.

Men marginalen är verklig. Jugoslaviska arbetare säger ofta med stolthet att deras land är det enda landet i världen där cheferna inte kan avskeda arbetare men arbetarna kan avskeda cheferna. Det är ännu inte socialism, inte ens socialistisk demokrati. Men ändå är det ingen liten bedrift.

Jugoslavien efter Tito

Titos död kommer att leda till en jugoslavisk kommunistisk regering som är djupt skakad, just på grund av det jugoslaviska självstyrets motsättningar. Många krafter är i rörelse och de agerar relativt självständigt. Många motsägelsefulla sociala och politiska begär visar sig nästan öppet.

I detta land med många nationaliteter hade den ökande sociala ojämlikheten lett till ökande konflikter mellan nationaliteterna. Både partiledningen och byråkratin verkade vara splittrad längs nationella skiljelinjer. Bara armén var relativt enad under Titos bonapartistiska makt.

Med Tito borta kan frestelsen för vissa krafter att betona en autonom linje, och risken att andra kan svara med att försöka förstärka centralismen, leda till utländsk intervention. Och sovjetbyråkratin och den amerikanska imperialismen (i synnerhet med sina NATO-trupper i Italien) skulle kunna utnyttja krisen för den jugoslaviska regimen för att förändra styrkeförhållandena i Medelhavet.

Dessutom kommer det faktum att den yttersta skiljedomaren är borta, att skärpa konflikten mellan arbetarklassen och de krafter inom byråkratin som ifrågasätter bevarandet av planering och full sysselsättning (krafter som i slutändan skulle kunna ge upphov till tendenser att återupprätta kapitalismen).

Både de jugoslaviska marxisterna och den internationella revolutionära rörelsen måste inse vad som står på spel under kommande striderna. Vi måste obevekligt försvara landvinningarna och försvara arbetarstaten och självstyret mot alla dess fiender. Men vi måste försvara dem med hjälp av proletariats självständiga klassmetoder, som en del av en beslutsam kamp för direkt politisk och ekonomisk makt med hjälp av demokratiskt centraliserade arbetarråd, och som en del av en kamp för en fullständig och komplett blomstrande proletär demokrati.